

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Գ. ԱԶԱՐՅԱՆ

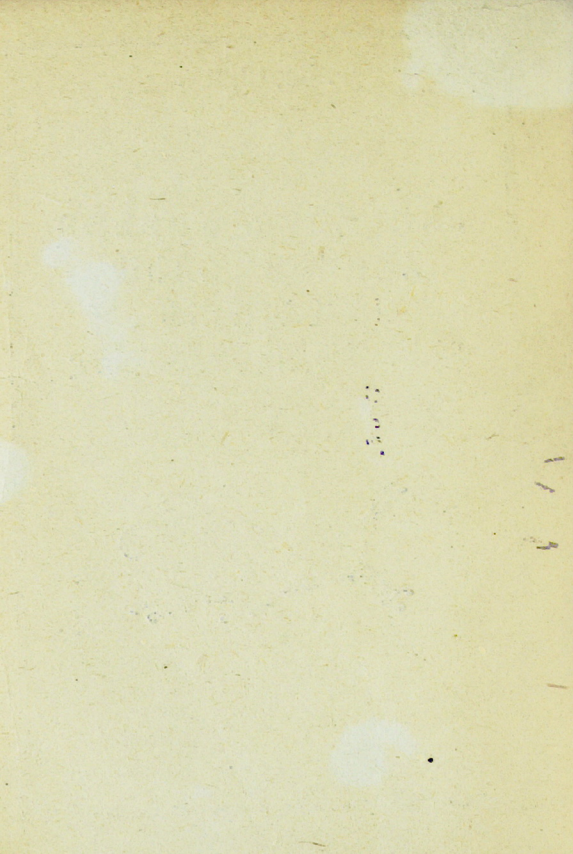
ԻՏԱԼԵԿԱՆ ՄՈՐԵԽԸ
ՀԵՅԵՍՏԱՆՈՒՄ
ՅԵՎ ՆՐԱ ԴԵՄ
ՊԵՅԳԵՐԵԼՈՒ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

ԳԹՈՒՂՀՐԱՑ

1935

ՅԵՐԵՎԱՆ

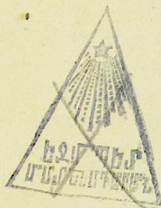
Գ. ԱԶԱՐՅԱՆ

ԻՏԱԼԱԿԱՆ ՄՈՐԵԻԸ

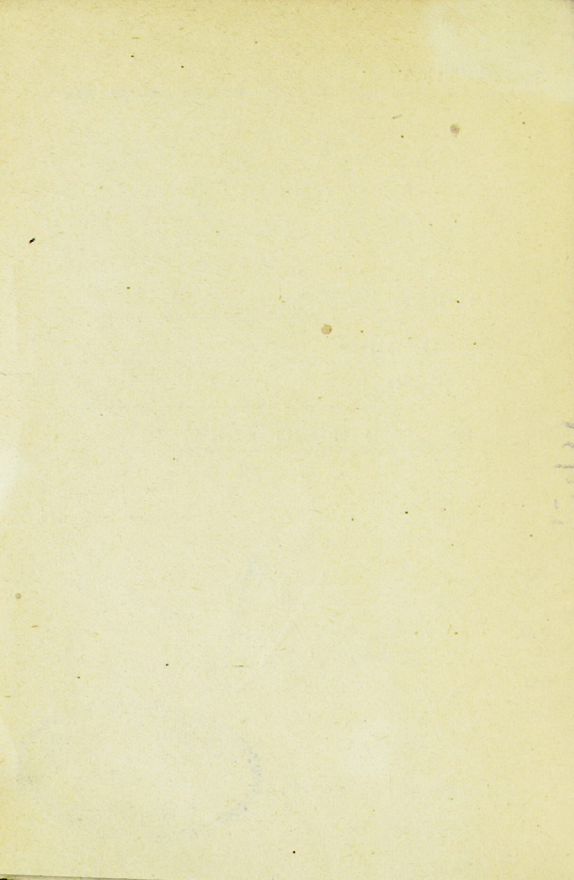
ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

ՅԵՎ ՆՐԱ ԴԵՄ

ՊԱՅԹԱՐԵԼՈՒ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

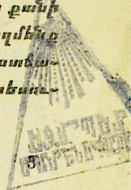
ԳՐԱԴԱՐԱՆ ԵՐԵՎԱՆ, 1935

ՄՈՐԵՏԻ ՀԱՍՑՐԱԾ ՎՆԱՍԸ

Գյուղատնտեսական թաղմաթիւ կուլտուրաների ամենավտանգավոր միասատուների թվին և պատկանում մորեխը, վոր իր մասսայական թաղմացման տարիներին խոշոր միասներ և հասցնում ժողովրդական տնտեսութեանը:

Այսպես, որինակ, 1921 թվին, միայն Սորհրդային Միութեան սահմաններում միաստու մորեխը վոչնչացրել և 700.000 հեկտար զանազան կուլտուրաների ցանք՝ 30—40.000.000 ուրբու աւթողութեամբ: Առաջին հնգամյակի ընթացքում՝ 1929—1932 թ. թ., մորեխը Սորհրդային Միութեան մեջ վոչնչացրել և 160.000 տոնն հացահատիկ, 8000 տոնն բամբակ, ընդամենը մոտ 15.000.000 ուրբու աւթողութեամբ: Այսպիսի թվերի շարանը կարելի յե շատ յերկարացնել, բայց նույնիսկ վերելում բերված մի քանի թվերը բավական են, վորպեսզի գաղափար կազմենք այն խոշոր միասների չափի մասին, վորը պատճառում և միաստու մորեխը մեր գյուղատնտեսութեանը:

Այդ ե պատճառը, վոր կոմունիստական
կուսակցութեան և թորհրդային իշխանութեան
կողմից խնդիր ե դրված վնասատու մորեխի դեմ
պայքարելու աշխատանքները կազմակերպել այն
հաշվով, վորպեսզի առաջիկա մի քանի տարիների
ընթացքում լուծարքի յենթարկվի այն վնասը,
վոր կրում ե մեր սոցիալիստական գյուղատնտե-
սութեանը մորեխի պատճառով:

Մորեխն առանձնապես խոշոր վնաս ե հասցրել
ցարական Ռուսաստանի գյուղատնտեսութեանը,
յերբ ցիրուցան, մանր գյուղացիական տնտեսու-
թեանների գերակշռութեան և մորեխի դեմ
պայքարի ազդու միջոցների բացակայութեան
հետեանքով, ինչպես և գոյութեուն ունեցող քի-
միական պայքարի քիչ թե շատ դեռական արդշունք-
ներ տվող միջոցների կիրառման անհնարինութեան
պատճառով, հաճախ ամբողջ շրջաններ, գալառ-
ներ, իսկ յերբեմն նաև նահանգներ մորեխի պատճա-
ռով սովի յեն մասնովել: Մորեխի պատճառով
առաջացած սովի տարիները ցարական Ռուսաս-
տանում կրկնվել են հաճախ և հիշվում են վորպես
«մորեխի տարիներ»:

Թորհրդային Միութեան մեջ տարածված են
մի քանի հարյուր տեսակի մորեխ, սակայն դրանցից
մեր գյուղատնտեսութեան համար, այս կամ այն
չափով, տնտեսական վնասակար նշանակութեուն

ունեն 60—70 տեսակը, իսկ ամենից վտանգավորը համարվում են տախկան, Մարոկկոյի և խալա-կան մորեխները:

Վերահիշյալ ամենից մնասակար մորեխներից տախկան մորեխը, Վոչ միայն Հայաստանում, այլև Անդրկովկասի մյուս հանրապետություն-ներում, չունի իր բազմացման մշտական ոջախ-ները, հանդիպում է քիչ քանակությամբ և տնտեսական առանձին նշանակություն չունի Անդրկովկասի դյուղատնտեսության համար:

Մարոկկոյի մորեխն Անդրկովկասյան հանրա-պետություններից առանձնապես շատ տարած-ված է Ադրբեջանում և նրա դեմ համարյա ամեն տարի տասնյակ հազարավոր հեկտարների վրա պայքար է տարվում: Հայաստանում Մարոկկոյի մորեխը տարածված չէ, սակայն նրա մասնայական բազմացման տարիներին, Ադրբեջանում լավ պայքար չկազմակերպելու դեպքում, այս մորեխն Ադրբեջանից անցնում է Հայաստանի տերիտորիան, ինչպես այդ տեղի ունեցավ 1922—23 թվերին նախկին Ջանդեղուրի գավառում և մնասեց մի քանի հազար հեկտար հացահատիկի, կերախոտերի և այլ բույսերի ցանքեր:

Ծնորհիվ ձեռք առնված պայքարի արտակարգ միջոցների, հաջողվեց Մարոկկոյի մորեխը Ջանդե-ղուրի գավառում միանգամայն վոչնչացնել:

Վնասակար մորեխներից Հայաստանում լայն
չափերով տարածված և ամենուրեք հանդիպում
և իտալական մորեխը:

Իտալական մորեխը Հայաստանում առանձնա-
պես մեծ չափերով բազմանում, և ուժեղ բազմաց-
ման տարիներին խոշոր վնասներ և հասցնում մի
շարք գյուղատնտեսական կուլտուրաների՝ հատկա-
պես Ապարանի, Ախտայի և մասամբ Աշտարակի,
Կոտայքի, Ազիզբեկովի և մի քանի այլ շրջաններում:
Վերջին քսանամյակում իտալական մորեխը Հայաս-
տանում խոշոր մնասներ և հասցրել գյուղատնտե-
սությանն առանձնապես 1915, 1916, 1918, 1919
և 1932—33 թվականներին: Համարյա ամեն
տարի իտալական մորեխն Ապարանի շրջանում
այս կամ այն չափերով վնասում և մի շարք
կուլտուրաների:

Հողժողկոմատի տվյալների համաձայն, վերջին
տարիներս իտալական մորեխի դեմ պայքար և
կազմակերպվել հետևյալ տարածությունների վրա.

1931 թ. — 736 հեկտար

1932 թ. — 1187 »

1933 թ. — 2436 »

1934 թ. — 13075 հեկտար, վորից քիմիա-
կան միջոցներով պայքար և տարվել 7369 հեկտարի
վրա, իսկ մնացածը՝ մեխանիկական միջոցներով:

1935 թ. նախատեսվում և իտալական մորեխի

դեմ մեզ մոտ պայքար կազմակերպել մոտավո-
 րապես 19000 հեկտարի վրա: Ինչպես ցույց են
 տալիս վերեվում բերված տվյալները, խտակա-
 մորեխով վարակված տարածությունը Հայաս-
 տանում վոխանակ աստիճանաբար փոքրանալու,
 քնդհակառակը, տարեց-տարի բավական արագ
 տեմպերով մեծանում ե: Այդ յերևույթի հիմնա-
 կան պատճառն այն է, վոր մեզ մոտ մորեխի
 դեմ պայքարելու աշխատանքներում համարյա
 միշտ թույլ են տրվել մասնագիտական և կազմա-
 կերպչական բնույթ կրող մի շարք սխալներ,
 վորոնք պետք է ուղղվեն, այլապես միշտ ել ա-
 բավարար արդյունքներ կստացվեն: Միաժամանակ
 անհրաժեշտ է նշել, վոր մենք բավականին լավ
 չենք ճանաչում խտակա-
 մորեխը նրա դարդացման, բազմացման, ապրելու
 պայմանների առանձնահատկությունները, ուստի
 անհաջողությունների յենք հանդիպում հակա-
 մորեխային պայքարում: Այդ անհաջողություններն
 անխուսափելի կլինեն նաև հետագայում, յեթե
 մենք բազմակողմանիորեն չուսումնասիրենք խտ-
 ակա-
 մորեխը մեր կոնկրետ պայմաններում
 և նրանից չբղխեցնենք մեր պայքարի յեղանակը:

ԻՏԱԼԱԿԱՆ ՄՈՐԵԽԻ ԲԻՈԼՈԳԻԱՆ

Իտալական մորեխը, ինչպես նաև Սորհրդային Միության մեջ տարածված մորեխների մեծ մասը, ծառում են հողի մեջ տեղավորված ձվապարկերում՝ վորպես ձու։ Գարնանը, յեղանակները տաքանալուց հետո, շարունակվում է դեռևս աշնանը՝ ձվադրումից հետո սկսված, բայց հետագայում ցուրտ յեղանակներ սկսվելու պատճառով ընդհատված մորեխի սաղմային զարգացումը։

Իտալական մորեխի թրթուրների*) դուրս գալու ժամանակը գլխավորապես կախում ունի դարնան յեղանակներից, նրա ջերմաստիճանի բարձրությունից, դարնան շուտ կամ ուշ սկսվելուց։ Այդ պատճառով ել նկատված է, վոր մորեխի թրթուրները ձվերից դուրս են դալիս տարբեր տարիներում՝ տարբեր ժամանակ, կապված լինելով տարվա առանձնահատկությունների հետ։

Ցուրտ և ուշ սկսվող գարուն ունեցող տարիներին իտալական մորեխի թրթուրները ձվից դուրս են գալիս համեմատաբար ուշ և հակառակը։ Հայաստանում նկատված է, վոր դարնանը մորեխի ձվից թրթուրի ուշ կամ շուտ դուրս գալը

*) Իտալական մորեխը մինչև իր լրիվ թեվա-
կալիլը կոչվում է թրթուր։

կապված է տեղի բարձրութեան հետ, իտալական մորեխի թրթուրներն առաջին հերթին յերեւում են Արարատյան դաշտում, այնուհետև Աշտարակի, Կոտայքի և ամենից ուշ՝ Ախտալի և Ապարանի շրջաններում։ Սա ևս վերջին հաշիվով դարձյալ կապված է ջերմաստիճանի հետ, վորովհետև, ինչպես հայտնի յե, առաջին հերթին տաք յեղանակներն սկսվում են Արարատյան դաշտում և հետո մնացած շրջաններում։ Բույսերի Պաշտպանութեան կայանի ղիտողութեւններէ համաձայն, 1934 թվին իտալական մորեխի թրթուրներն Արարատյան դաշտում յերեւման են յեկել մայիսի սկզբներին, Աշտարակում՝ մայիսի 27-ին (Ոհաննաս վանք դպուղի դաշտերում), Ապարանի շրջանում՝ հունիսի 3—10-ին, իսկ Ալադյաղի լանջերում, ցուրտ լինելու պատճառով, ձմերից դուրս գալու պրոցեսը շարունակվել եր հուլիսի սկզբին։

Նոր դուրս յեկած մորեխի թրթուրն սկզբում լինում է կաթնա-սպիտակ գույնի, բայց արեւի ճառագայթների ջերմութեան և սղի ազդեցութեան տակ մարմնի գույնը շատ շուտ, ամենաուշը 3—3 ժամից հետո փոխվում է. սկզբում մարմնի գանգաւն մասերում հանդես են գալիս առանձին գորշ բծեր և առաւելանալով ամբողջ մարմինն ստանում է գորշ, իսկ յերբեմն համարյա սև գույն։ Մորեխի

Թրթուրները, գլխավորապես բերանի մասերի դեռևս չափազանց փափուկ լինելու պատճառով, առաջին որն անընդունակ են անվելու և բոլորովին չեն անվում:

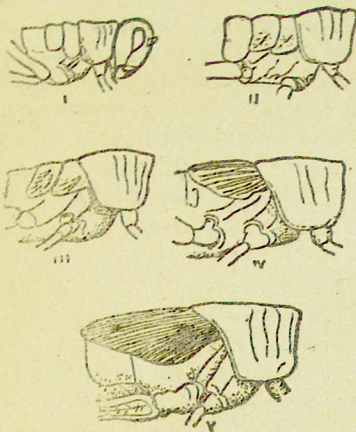
Իտալական մորեխի Թրթուրների դարգացումը մինչև նրանց հասուն, թեվավոր մորեխ դառնալը տեվում է 40—55 ուր, իսկ յերբեմն նաև ավելի, վորի ընթացքում նրանք կատարում են 5 մաշկափոխություն: Յերկու մաշկափոխությունների միջև ընկած ժամանակամիջոցը կոչվում է հասակ: Մինչև առաջին մաշկափոխություն կատարելը Թրթուրները կոչվում են 1-ին հասակի, առաջին մաշկափոխությունից հետո մինչև 2-րդ մաշկափոխումը՝ յերկրորդ հասակի և այլն: Այսպիսով իտալական մորեխի Թրթուրները կատարում են հինգ մաշկափոխություն և ունեն հինգ հասակ, ըստ վորում 5-րդ մաշկափոխությունից հետո կոչվում են հասուն մորեխներ:

Խնչպես հետո կտեսնենք, մորեխի դեմ պայքարելու աշխատանքների ճիշտ կազմակերպման տեսակետից անհրաժեշտ է հաշվի առնել մորեխի Թրթուրների հասակները, վորի համար ել ավելորդ չենք համարում այստեղ տալ իտալական մորեխի տարբեր հասակի Թրթուրների համառոտ նկարագրությունը:

Մորեխի տարբեր հասակի Թրթուրները

միմյանցից տարբերվում են իրենց մարմնի
մեծությամբ, գույնով, թեվերի նշանների-հետքերի
դիրքով, մեծությամբ և այլն:

1-ին հասակի թրթուր.—Ապագա թևերի

Նկ. 1. Մոլեխի թևերի զարգացման աստիճանները տարբեր հասակի
թրթուրների մոտ:

նշանները (зачатки) բացակայում են, իսկ մարմնի
յերկարությունը 0,5—0,6 սանտիմետր է:

2-րդ հասակի թրթուր.—Այս հասակի թրթուր-
ների մոտ արդեն նկատվում են մարմնի կողքերին

տեղավորված ապագա թևերի նշանները: Մարմնի
յերկարությունը լինում է 0,6—0,7 սանտիմետր:

3-րդ հասակի քրթուր.—Ապագա թևերի նշան-
ներն ավելի մեծ են լինում, քան յերկրորդ հասակի
թրթուրների մոտ և դարձյալ տեղավորված
են լինում մարմնի կողքերում. թևերի վրա լավ
նկատվում են մի ուղղությամբ գնացող ջղեր.
մարմնի յերկարությունը 1,1—1,6 սանտիմետր է:

4-րդ հասակի քրթուր.—Ինչպես տեսանք,
2-րդ և 3-րդ հասակի թրթուրների մոտ ապագա
թևերի նշաններն յերեվում են մութխի մարմնի
կողքերին, իսկ 4-րդ հասակի թրթուրների մոտ
դրանք զտնվում են թրթուրի մեջքի վրա և յե-
րեվում են յեռանկյան ձևվի միայն մի զույգ
թևեր, իսկ մյուս զույգը տեղավորված է լինում
յերեվացող զույգի տակ. մարմնի յերկարությունը
1,1—2,2 սանտիմետր է: Մարմնի յերկարության
այդ մեծ տարբերությունը (1,1—2,2 սմ) բացա-
ռվում է նրանով, վոր եղ թրթուրի մարմնի
յերկարությունն ավելի մեծ է, քան արու թրթու-
րինը և 4-րդ հասակի արու թրթուրների մարմնի
մեծությունը լինում է առաջին թվի (1,1 սմ)
սահմաններում, իսկ յերկրորդ թվի սահմաններում
լինում են (2,2 սմ) եզերը:

5-րդ Հասակի քրթուր.—Այս հասակի
թրթուրի մոտ թևերը շատ ավելի յերկար են

լինում և ավելի մեծ են, հասնելով փորի 3-րդ և 4-րդ ողակներին — սեզմենտներին. մարմնի յերկարությունը 1,2—2,3 սմ եւ վերջին՝ 5-րդ մաշկափոխությունից հետո մորեխը լրիվ թեւ ե ունենում և կոչվում ե հասուն թեւավոր մորեխ։ Իտալական մորեխը թեւ թրթուր և թեւ հասուն վիճակում մեղ մոտ տարածված մյուս մորեխներից հեշտութեամբ տարբերվում ե իր բնորոշ մի շարք հատկանիշներով, վորոնցից ամենագլխավորները հետվյալներն են.—իտալական մորեխի առաջնակրթքի վրա առաջին գույգ վորտների հլմքի մեջ տեղում գտնվում ե շատ լավ նկատելի, բայց փոքրիկ ցցվածք։ Իտալական մորեխի յերկրորդ գույգ թեւերը, վորոնք հովհարած և ծալված և տեղավորված են լինում 1-ին գույգ թեւերի — վեր նախեւերի աակ, վարդագույն են. վերջին գույգ վորտների ազգրերն ու սրունքները ներսի կողմից նույնպես վարդագույն են լինում։

Հասուն եգ մորեխի մարմնի յերկարությունը 2,4—4,5 սմ ե, իսկ արուններինը՝ 1,6—2,5 սմ։

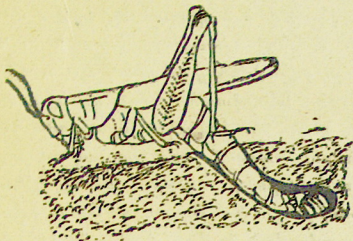
Մարմնի գույնը փոփոխական ե. լինում ե մուգ-դարչագույն, բաց-մոխրագույն, կամ գորշ-դեղնավուն։ Իտալական մորեխի առաջնակրթքի վրա գտնված փոքրիկ ցցվածքը պատահում ե նաեւ ուրիշ մորեխների վրա, բայց նրանց մարմնի գույնը, մեծությունը և այլ հատկանիշները

միանգամայն տարբեր են, վորոնց շնորհիվ նրանց հեշտությամբ կարելի չե տարբերել իտալական մորեխից:

Վերջին (հինգերորդ) մաշկափոխությունով իտալական մորեխի զարգացումը, հասունացումը չի վերջանում: Լրիվ թևավորվելուց անմիջապես հետո նրա սեռական որգանները գեռ յեվս հասունացած չեն լինում, այդ պատճառով մորեխն անընդունակ է բեղմնավորվելու և ձու դրնելու, վորի համար պահանջվում է բավական յերկաթ ժամանակ: Այսպես, որինակ, Ախտայի շրջանում 1934 թվին հասուն մորեխ յերեվաց հուլիսի 17—18-ին, բեղմնավորումն սկսվեց ոգոստոսի 6—7-ին, իսկ ձվադրումն սկսվեց միայն սեպտեմբերի սկզբներին:

Նկատված է, վոր ձվադրման համար իտալական մորեխը հողային և այլ պայմանների ընտրություն է կատարում: Դեռ ևս պարզված չե, թե Հայաստանի պայմաններում իտալական մորեխն ինչպիսի հողերում է գերադասում ձու դնել, սակայն 1934 թվականի մեր դիտողությունները ցույց են տվել, վոր առանձնապես մեծ քանակությամբ ձվադրում կատարվում է մի քանի տարի անմշակ մնացած դաշտերում, վոչ խիտ մուխոտերով ծածկված միջնակներում, ճանապարհների, առուների յեզրերին և այլն:

Ձվադրման համար եղ մորեխն իր փորի վերջին մասով հողի մեջ փռս և պատրաստում կամ այդ նպատակով ողտագործում և դաշտում գտնված հողերի ճեղքվածքները և այդ պատրաստված փոսերի կամ յեղած ճեղքվածքների մեջ յերկարացնում-իջեցնում և իր փորի վերջին մասը ու ձվադրում կատարում: Ձվերի հետ

Նկ. 2. Մորեխը ձու գնելիս:

միասին նա արտադրում և նայել փրփրանման կաշտոյ մի հեղուկ, փորը չորանալով՝ իր մեջ գտնված ձվերը միացնում և իրար մի ընդհանուր պատյանի մեջ, առաջացնելով, այսպես կոչված, ձվապարկեր: Այդ կաշտոյ նյութին կաշում, սամբանում են մեծ քանակությամբ հողի մասնիկներ, փորի հետևանքով ձվապարկն արտաքինից ունենում և այն հողի գույնը, փորում նա

տեղավորված եւ Զվապարկերի արտաքին տեսքը
և նրանց մեջ տեղավորված ձվերի քանակը տարբեր
տեսակի մորեխների մոտ տարբեր եւ և նրանց
միջոցով ստույգ կարելի չե վորոշել, թե մորեխի
վոր տեսակին են պատկանում:

Իտալական մորեխի ձվապարկը բաղկացած
ե յերկու մասից, վորոնք մի ամբողջություն
կազմելով, սղմված-նեղացած են իրենց միացման
տեղում: Ամբողջ ձվապարկը կորած եւ Վերելի
մասը բոլորովին ձվերից դատարկ եւ և առաջացել ե
ձվադրումից անմիջապես հետո մորեխի արտադ-
րած փրփրանման հեղուկի չորացման հետեան-
քով: Ներքևի մասում չորս շարքով տեղավորված
են լինում մորեխի ձվերը, վորոնք լինում են
դեղնա-մոխրավուն: Յուրաքանչյուր ձվապարկի
մեջ տեղավորված ե լինում 24—50 ձու: Իտալա-
կան մորեխի յուրաքանչյուր եգն իր կյանքի
ընթացքում ընդունակ ե ածելու, միջին հաշվով,
մոտավորապես 100 ձու: Իտալական մորեխն
ապրում ե մինչև բեղմնավորության և ձվադրման
վերջը, վորից հետո նա մահանում ե:

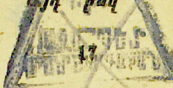
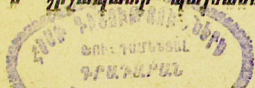
Սնվելը. — Իտալական մորեխի թե թրթուր-
ները, և թե հատկապես հասուն մորեխները սըն-
վում են բազմաթիվ կուլտուրական և վայրի
բույսերով: Սակայն նկատված ե, վոր իտալական
մորեխը բոլոր բույսերին, վորոնցով նա կարող ե

մնվել, միատեսակ վերաբերմունք չի ցուցաբերում.
այդ բույսերի մի մասը նրա կողմից ավելի շատ
ե սիրվում, քան մյուս մասը: Հայաստանում, և
հատկապես Ախտալի և Ապարանի շրջաններում,
իտալական մորեխն ամենից շատ վնասում է
հացաբույսերին և բանջարանոցային բույսերին

նկ. 3. Իտալական մորեխի՝ 1—նվազարկերը, 2—եգը, 3—աբուն
(առանձնապես կաղամբին): Մորեխը և ընդ-
հանրապես բոլոր միջատները չունեն իրենց մարմ-
նի կայուն ջերմաստիճանը, վերի հետեվանքով
ներանց մարմնի տաքությունը գլխավորապես կախ-
ված է շրջապատի պայմաններից: Այդ իսկ

1945
A 8030

ուլատճառով մորեխի բոլոր բիւլոգիական պրոցես-
ները — սննդառութիւն, բեղմնավորում, ձվադրում,
շարժումներ և այլն — սերտ կերպով կապված են
արտաքին պայմանների հետ: Մորեխներն ուժեղ
կերպով սնվում են գլխավորապես առավոտյան
արևը բարձրանալուց հետո մինչև ուժեղ շոգերն
սկսվելը և յերեկոյան կողմը, նախքան արեի մայր
մտնելը: Որվա ամենաշոգ ժամերին սննդառու-
թիւնը համարյա բոլորովին կանգ է առնում:
Սմբողջ գիշերը մորեխները հողի կամ բույսերի
վրա յեն անց կացնում և բոլորովին չեն սնվում:

ՊԱՅԲԱՐԻ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Իտալական մորեխի դեմ գործադրվող պայքարի
միջոցները բաժանվում են յերեք խմբի, վերոնք
հետեւյալն են.

1. պայքարի քիմիական միջոցներ.
2. պայքարի մեխանիկական միջոցներ.
3. նախազգուշական կամ պայքարի ազդրոտեխ-
նիկական միջոցներ:

ա) Պայքարի քիմիական միջոցները

Մորեխի դեմ պայքարելու գործում քիմիա-
կանթույններից գլխավորապես գործ են ածվում,
այսպես կոչված, աղիքային կամ ներքին ազդեցու-
թյան թույններ, այսինքն այնպիսի թույններ, վո-

րոնք կերի կամ գրավչանյութերի հետ միասին
ընկնելով մորեխի մարսողության որգանները,
ներծծվում են նրա արյան մեջ և առաջ բերում
թունավորում ու մահ։

Աղիքային թուլյաների գործածության հիմնական
յերեք ձև գոյություն ունի.

1. թունավորված գրավչանյութեր.

2. փոշոտում.

3. սրսկում:

Իտալական մորեխի դեմ պայքարի աշխա-
տանքներում այս յերեք ձևերից Հայաստանում
գլխավորապես գործադրվում է առաջինը՝ թունա-
վորված գրավչանյութը, այդ իսկ պատճառով նրա
վրա, համեմատաբար, մանրամասն կանգ կառնենք:

Թունավորված գրավչանյութեր.— Մորեխի
դեմ գրավչանյութերի միջոցով պայքարելու
եյությունն այն է, փոր թունավորում են մո-
րեխի համար ախորժեղի զանազան նյութեր և շաղ-
տալիս վարակված դաշտերում: Հանդիպելով ա-
խորժեղի, գրավիչ նյութի, նրանք ազահորեն ու-
տում են գրավչանյութը թուլնի հետ միասին,
փորով և թունավորվում ու սասկում են:

Գործածության համար պատրաստի թունա-
վորված գրավչանյութերը ըաղկացած են գրավ-
չանյութից, թուլնից և ջրից: Վորպես գրավչա-
նյութ մորեխի դեմ գործ են անում բազմաթիվ

նյութեր, վորոնցից ամենատարածվածները հետե-
 վյալներն են. բամբակի քուսպի ալյուր, ալյուրի,
 բրնձի և փայտի թեփ, գոմաղը, մանրացված
 բույսեր և ալն: Վերոհիշյալ դրավչանյութերից
 մորեխի դեմ ամենից լավ արդյունքներ տալիս են
 բամբակի քուսպից և ալյուրի թեփից պատրաստ-
 ված թունավոր գրավչանյութերը: Սակայն թե
 բամբակի քուսպի ալյուրը և թե ալյուրի թեփը,
 ինչպես հայտնի յե, չափազանց արժեքավոր նյու-
 թեր են և հատկապես խոշոր նշանակություն ու-
 նեն մեր սոցիալիստական անասնապահության
 զարգացման համար՝ վորպես ուժեղ, խտացրած
 կերեր: Այդ իսկ պատճառով մեր բարձրագույն
 որգանների և հատկապես Աշխատանքի և Պաշտ-
 պանության Խորհրդի կողմից բույսերի պաշտ-
 պանության ընագավառում աշխատող գիտա-հե-
 տազոտական և ոպերատիվ կազմակերպություն-
 ների առաջ խնդիր ե դրված՝ միջոցներ գտնել
 բամբակի քուսպի և ալյուրի թեփի գործածու-
 թյունը մնասատուների դեմ պայքարելու. աշ-
 խատանքներում խիստ կերպով կրճատել: Յեվ
 յեթե մի քանի տարի առաջ մորեխի դեմ պայ-
 քարելու աշխատանքներում գործեյին ածում
 գլխավորապես միայն քուսպի ալյուրից կամ ալյուրի
 թեփից պատրաստված գրավչանյութեր, ապա
 ներկայումս ալյուրի թեփը գործածությունից

բուրդովին հանված է, իսկ բամբակի քուսպի
գործածությունը խիստ կերպով կրճատված է,
և գործ է ածվում մյուս գրավչանյութերի հետ
խառն:

Մեզ մոտ, Հայաստանում, 1934 թվին իտալա-
կան մորեխի դեմ գլխավորապես գործ են ածվել
միայն մանրացված (աղացած) բրնձի թեփից
պատրաստված գրավչանյութեր, սակայն Բուլսե-
րի Պաշտպանության գիտա-հետազոտական կա-
յանի այդ նույն թվին Ապարանի շրջանում կա-
տարած փորձերը և բազմաթիվ գիտողություն-
ներ ցույց տվին, վոր բրնձի թեփից պատրաստ-
ված գրավչանյութը բավարար արդյունք է տա-
լիս միայն 1-ին և մասամբ 2-րդ հասակի թրթ-
թուրների դեմ, իսկ մյուս հասակի թրթուրների
դեմ այդ գրավչանյութը տալիս է անբավարար
արդյունք:

Մի շարք փորձերով. ապացուցված է, վոր
պայքարի ոգտավետությունն էլ ավելի յե բարձ-
րանում, յեթե մենք բրնձի թեփին խառնենք
բամբակի քուսպի ալյուր 3 : 1 հարաբերությամբ
(75⁰/₀ բրնձի թեփ և 25⁰/₀ քուսպի ալյուր):

Բուլսերի Պաշտպանության կայանի այս փորձ-
նական ավյալների համաձայն, 1935 թվականին
իտալական մորեխի դեմ նախատեսված է պայ-
քարել բրնձի թեփի և քուսպի ալյուրի վերո-

հիշյալ հարաբերությամբ պատրաստված գրավչա-
նյութերով: Խորհրդային Միության ուրիշ շրջան-
ներում, և հատկապես Միջին Ասիայում, իտալա-
կան մորեխի դեմ թունավոր գրավչանյութեր
պատրաստելու համար գործ են ածում նաև փայ-
տի թեփի և բամբակի քուսպի ալյուրի 1:1 և
3:1 հարաբերությամբ պատրաստված խառնուր-
դը, վորը նույնպես բավական լավ արդյունքներ ե
տալիս:

Խնչպես վերելում ասացինք, մորեխի դեմ
գործ են ածում գլխավորապես ներքին ազդեցու-
թյան թույններ՝ ադիքային թույններ: Գրավչանյու-
թերը թունավորելու համար գործ են ածում մկրն-
դեղի, իսկ վերջերս նաև ֆտորի զանազան միա-
ցություններ: Մորեխների դեմ պայքարելիս
առանձնապես լավ արդյունք տալիս ե մկնդեղա-
թթվային նատրը, վորն ամենից շատ ե գործա-
դրվում այդ նպատակների համար:

Պայքարի հաջողության տեսակետից չափա-
զանց կարեւոր նշանակություն ունի թույնի ճիշտ
քանակը գրավչանյութի մեջ, վորովհետեւ վեր-
ջինիս մեջ չափից ավելի շատ թույն լինելու դեպ-
քում, նա կորցնում ե իր գրավիչ հատկությունը,
իսկ պակաս լինելու դեպքում մորեխները կամ
բոլորովին չեն թունավորվում, կամ թունավորվում
և սատկում են չափազանց ուշ, վորի հետեանքով

նրանք շարունակում են վնաս հասցնել Իրա համար ել անպայման պետք է ճշգրիտ կերպով իմանալ թույնների քիմիական կազմը և նրանց վորակը՝ թույնի վորակն ստանդարտից ցածր լինելու դեպքում անհրաժեշտ է նրա քանակը (վորը պիտի խառնվի գրավչանյութին) վերցնել նորմայից ավելի:

Հողօգտագործատի հրահանգի համաձայն 1934 թ. բրնձի թեփից գրավչանյութեր պատրաստելու համար յուրաքանչյուր 16 կիլոգրամ թեփի թույնավորելու համար պետք է գործադրվի 400 գրամ մկնդեղաթթվային նատր, իսկ իրականություն մեջ այդ քանակն ավելի յեր բարձրացված:

Բույսերի պաշտպանություն կայանի վորձերը ցույց տվին, վոր—ստանց պայքարի եֆֆեկտիվությունը պակասեցնելու, թույնի վերոհիշյալ քանակը հնարավոր է իջեցնել մինչև 300 գրամի (70% մկնդեղի յեռքսիդ պարունակելու դեպքում): Թույնի քանակը վորոշելու ժամանակ անհրաժեշտ է նկատի ունենալ նաև այն, թե գրավչանյութն ինչպիսի նյութից է պատրաստվելու, վորովհետև մեծածավալ նյութերից գրավչանյութ պատրաստելու ժամանակ պահանջվում է ավելի շատ թույն՝ բոլոր մասնիկները թունավորելու համար: Գրավչանյութ պատրաստելու և պատրաստած գրավչանյութը թունավորելու ձեր հետեւյալն է.

Պետք է վերցնել բրնձի թեփ և բամբակի քուսպի ալյուր ու խառնել միմյանց: Այս խառնուրդի մեջ պիտի լինի 75⁰/₁₀₀ բրնձի թեփ, իսկ 25⁰/₁₀₀՝ բամբակի քուսպի ալյուր: Ուրինակ, կարելի յե վերցնել 12 կիլոգրամ բրնձի թեփ և խառնել նրան 4 կիլոգրամ բամբակի քուսպի ալյուր:

Այնուհետև պետք է թունավորել այս խառնուրդը կամ մկնդեղաթթվային նատրով, կամ կայծքարաֆտորական նատրով, կամ ֆտորական նատրով: Սրա համար պետք է վերցնել վերն ասած ձևով պատրաստած գրավչանյութի խառնուրդից 16 կիլոգրամ և յուրաքանչյուր 16 կիլոգրամին խառնել—

1. մկնդեղաթթվային նատր 300 գրամ.

2. կայծքարաֆտորական նատր 600 »

3. ֆտորական նատր 600 »

Հասուն թևակալած մորեխի դեմ պայքար կազմակերպելու դեպքում թույնի քանակը վերելում հիշածից պետք է վերցնել կիսով չափ ավելի: Վերջին հաշվով լավորակ գրավչանյութով են պայմանավորվում պայքարի դրական արդյունքները: Դրա համար գրավչանյութ պատրաստելու և թույնը գրավչանյութի մեջ հավասարաչափ բաշխելու ու նորմալ խոնավությամբ գրավչանյութ ստանալու աշխատանքներին պետք է հատուկ ուշադրություն դարձնել:

Պատրաստված գրավչանյութը նորմայից ավելի խոնավ լինելու դեպքում, վարակված դաշտերում չադ տալու ժամանակ նա մանր մասնիկների չի բաժանվում, այլ մնում է մեծ մեծ կոշտերով, այսպիսով մի միավոր տարածության համար պահանջվում է ավելի մեծ քանակությամբ գրավչանյութ և բացի այդ, մեծ կտորները (հատկապես նրանց միջուկը) յերկար ժամանակ պահպանում են իրենց թունավորելու հատկութունը և հետագայում պատճառ դառնում նաև անային կենդանիների թունավորման և այլն։

Նորմայից ավելի խոնավ գրավչանյութերի վերոհիշյալ բացասական հետևանքներից խուսափելու համար անհրաժեշտ է սովորել նորմալ խոնավությամբ գրավչանյութեր պատրաստելու Բազմաթիվ փորձերով ապացուցված է, վոր տարբեր նյութերից նորմալ խոնավությամբ գրավչանյութեր պատրաստելու համար պահանջվում է միանգամայն տարբեր քանակությամբ ջուր, այսպես, որինսակ՝

16 կիլոգրամ բամբակի բուսակ ալյուրը պահանջում է 5—7 լիտր ջուր

16 » չմանրացրված բրնձի թեփը » 8—10 » »

16 » մանրացված » » » 12—16 » »

16 » փայտի թեփը պահանջում է 12—20 » » և

այլն։ Ինչպես ցույց են տալիս վերևում բերված թվերը՝ նույնիսկ միևնույն նյութից նորմալ խոնավությամբ գրավչանյութ պատրաստելու համար պահանջվում է տարբեր քանակությամբ ջուր և

հաճախ այդ տարրերու թյունը բավական զգալի, մեծ չափերի յե հասնում (որ., փայտի թեփի դեպքում՝ 8 լիտր)։ Դա բացատրվում է նրանով, վոր գրավչանյութ պատրաստելու համար գործադրվող նյութերի խոնավությունն կլանելու հատկությունները կախված են մի շարք պատճառներից (մասնիկների մեծությունից, խոնավության աստիճանից և այլն)։

Այդ իսկ պատճառով, նախքան պայքարի աշխատանքներն սկսելը, անհրաժեշտ է փորձնական գրավչանյութ պատրաստել, պարզելու համար՝ թե տվյալ շրջանում գտնված նյութերից նորմալ խոնավությամբ գրավչանյութ պատրաստելու համար մի միավորին (որ. 16 կիլոգրամ չոր նյութին) վորքան ջուր է հարկավոր ոգտագործել։ Իսկ թույնի հավասարաչափ բաշխումն ամբողջ գրավչանյութի մեջ ապահովելու գործում չափազանց մեծ նշանակություն ունի գրավչանյութ պատրաստելու տեխնիկան։ Մինչև այժմ մեզ մոտ մորեխի համար թունավոր գրավչանյութեր պատրաստել են հետևյալ ձևով. — անհրաժեշտ քանակությամբ թույնը լուծել են քիչ քանակությամբ ջրի մեջ, այդ լուծույթը լցրել գրավչանյութի վրա, հետո ավելացրել այնքան մաքուր ջուր, մինչև վոր ստացվել է նորմալ խոնավության գրավչանյութ։ Գրավչանյութ պատրաստելու այս ձևը

պետք ե համարել միանգամայն սխալ, վորովհետև
թույնն անհամատարաչափ կերպով ե բաժանովում
զրավչանյութի մեջ. մի մասը, վորը թրջվել ե
թույնի ուժեղ լուծույթով, չափից ավելի յե թու-
նավորում, իսկ մնացած մասը համարյա թույ-
րովին զուրկ ե մնում թույնից: Այսպիսի զրավ-
չանյութերից ստացված արդյունքները, ինչպես ե
պետք եր սպասել, լինում են միանգամայն ան-
բավարար, վորովհետև մեծ մասը, իր մեջ թույն
չնւարունակելու հետևանքով, մորեխներին չի թու-
նավորում, իսկ մնացած փոքր մասը, վորի մեջ
շատ ավելի թույն կա, մորեխներն ախորժակով
չեն ուտում:

Այդ ե պատճառը, վոր այս սխալ ձևով պատ-
րաստված զրավչանյութերով կազմակերպված
պայքարը չափազանց խայտառղետ արդյունքներ
ե տալիս թույնը համատար կերպով ամբողջ զրավ-
չանյութի մեջ խառնելու համար պետք ե ան-
հրաժեշտ քանակի թույնը լուծել պահանջվող
ամբողջ ջրի մեջ ե այդ ջրով թունավորել
զրավչանյութը:

Յենթադրենք մեզ հարկավոր ե բրնձի թե-
փի ե ըամբակի քուսպի ալյուրի 3 : 1 հարաբե-
րությամբ խառնուրդից պատրաստել 80 կիլո-
գրամ թունավորված զրավչանյութ: Ընդունենք,
վոր նորմալ խոնավություն ունեցող զրավչանյութ

պատրաստելու համար յուրաքանչյուր 16 կիլո-
 գրամ գրավչանյութին հարկավոր ե 12 լիտր ջուր,
 ուրեմն մեզ հարկավոր ե ընդամենը 60 լիտր
 ջուր, իսկ 80 կիլոգրամ գրավչանյութը թունա-
 վորելու համար անհրաժեշտ ե ընդամենը 1500
 գրամ մկնդեղաթթվային նատր (հաշվելով յու-
 րաքանչյուր 16 կիլոգրամ չոր գրավչանյութին
 300 գրամ)։ Այդ հաշվումները կատարելուց հետո,
 չափաով 60 լիտր ջուրը լցնել փայտյա՝ բերանը
 բաց տակառի կամ մի ուրիշ ամանի մեջ և այդ
 ամբողջ հեղուկի մեջ լուծել 1500 գրամ մկնդե-
 ղաթթվային նատրը։ փորովհետև մկնդեղաթթվային
 նատրը սառը ջրի մեջ շատ դանդաղ ե լուծվում,
 իսկ տաք ջրում շատ արագ, աշխատանքներն
 արագացնելու համար կարելի յե այդ չափված ջրից
 մի քանի լիտր վերցնել, տաքացնել, մեջը լուծել
 թույնը և նորից լավ խառնել մնացած ջրի հետ։
 Այս բոլորը կատարելուց հետո կարելի յե սկսել
 գրավչանյութի թունավորումը։ Դրա համար կշռու-
 ված գրավչանյութը լցնում են բերանը բաց
 փայտե տակառների կամ հողում պատրաստված
 փոսի մեջ և թունավոր հեղուկն աստիճանաբար
 ավելացնելով՝ բահով կամ ձեռքերով (ձեռնոց հա-
 գած) լավ խառնում են, մինչև վոր թույնի լու-
 ծույթը հավասար կերպով խոնավացնի ամբողջ
 գրավչանյութը։ Լավ պատրաստված գրավչանյու-

թի մասնիկները բոունցքի մեջ ուժեղ սեղմելիս պետք է իրար միանան, մի գունդ կազմեն, իսկ հողի վրա դցելիս՝ պետք է ըստանվեն մանր մասնիկներով։ Պատրաստված գրավչանյութի վորակըն ստուգելուց հետո պետք է լցնել պարկերի մեջ և ուղարկել վարակված դաշտերը՝ շաղ տալու համար։ Գրավչանյութը դաշտում շաղ տալու համար լցնում են ամանների կամ գոգնոցի մեջ և շաղացան ցորենի պես հավասարաչափ շաղ տալիս վարակված բոլոր տեղերում։ Նայած մորեխով վարակված լինելու աստիճանին, ամեն մի հեկտարի վրա պետք է շաղ տալ ամենաշատը 24—32 կիլոգրամ գրավչանյութ։ Գրավչանյութը կարելի չէ շաղ տալ մորեխի դեմ որևէ բոլոր ժամերին, վորովհետև, ինչպես այդ ցույց են տվել Միջին Ասիայում կատարված փորձերը, խոտախան մորեխի դեմ գրավչանյութի շաղ տալու ժամանակը վուչ մի նշանակուլթյուն չունի պայքարի արդյունքների վրա, իսկ յեթե աշխատանքներն ուշացել են և մորեխն արդեն ընդունակ է դարձել արագ տեղաշարժեր կատարելու, այդ դեպքում գրավչանյութը պետք է շաղ տալ առավոտյան վաղ կամ յերեկոյան, յերբ նրանք շարժումներ չեն կատարում։

Ինչպես վերևում ասացինք, մորեխի դեմ քիմիական պայքար կազմակերպելու համար գոր-

ծաղրվում են նաև սրսկման և փոշոտման մեթոդները։ Այս մեթոդների ելությունն այն է, վոր հատուկ սրսկիչ կամ փոշոտիչ ապարատների միջոցով ներքին ազդեցութեան—աղիքային թուլնեցող թունավորում են մորեխով վարակված դաշտերի բուսականութիւնը։ Նախքան թունավորված գրավչանյութի միջոցով մորեխի դեմ պայքարելը, թուլնեցող փոշոտման և սրսկման միջոցով պայքարը շատ լայն կերպով տարածված եր։ Ներկայումս գրավչանյութի միջոցով պայքարի մեթոդի լավ մշակման շնորհիվ, չնայած նա ընդամենը մի քանի տարվա պատմութիւն ունի, Սորհրդային Միութեան մեջ մորեխի դեմ պայքարելու հիմնական միջոցը համարվում է թունավորված գրավչանյութը։

Փոշոտման և նամանավանդ սրսկման միջոցով մորեխի դեմ պայքարելու յեղանակը կիրառվում է անհամեմատ ավելի փոքր տարածութիւնների վրա, և գլխավորապես այն դեպքերում, յերբ հնարավոր չէ գրավչանյութի գործադրութիւնը։

Մեզ մոտ, Հայաստանում, մորեխի դեմ պայքարելու գործում փոշոտման և սրսկման յեղանակով մեծ տարածութիւնների վրա յերբեք պայքար չի կազմակերպւել (այդ պատճառով էլ այդ մեթոդների վրա մանրամասն կանգ չենք առնում)։

Քիմիական ձևով պայքարելու մեթոդները մշակված չլինելու պատճառով մինչև XX դարը մորեխի դեմ պայքարի հիմնական մեթոդը մեխանիկական մեթոդն էր։ Մորեխի դեմ մեխանիկական պայքարի բաղմամբիվ միջոցներ դոյություն ունեն, — մորեխի հոսանքի առաջ ուղղահայաց պատերով խոր առուններ փորելը, թիթեղյա շարժական պատեր դնելը, ցախավելների միջոցով մորեխը փոխնչացնելը և այլն։ Հայաստանում մինչև 1934 թիվը գործադրվում էր դաշտում նոր դուրս յեկած մորեխներին ցախավելներով տեղն ու տեղը փոխնչացնելու և սավանների վրա հավաքելու ու փոխնչացնելու ձևերը։

Սավանների, միջոցով խտալական մորեխի դեմ պայքարելու համար վարակված դաշտում փռում են սպիտակ սավաններ։ ամեն մի սավանի շուրջը, 5—10 մետր հեռավորության վրա, մորեխի դեմ պայքարողները շրջան են կազմում և այդ տարածության վրա գտնված մորեխի թըրթուրներին ցախավելների միջոցով քշում։ հավաքում են սավանի վրա։ Խտալական մորեխի թրթուրները հրապուրվում են սպիտակ դույնով և յերկար ժամանակ անշարժ մնում են սավանի վրա։ Մի քանի անգամ այդ գործողություն-

նը կատարելուց հետո, յերբ սավանի վրա մեծ քանակությամբ մորեխ ե հավաքվում, սավանը հավաքում են և նրա մեջ գտնված մորեխներին տրորում, վոշնչացնում ու թաղում են հողի մեջ պատրաստված փոսերի մեջ:

Պայքարի այս ձևի ամենաբացասական կողմնայն է, վոր պահանջում է հսկայական քանակությամբ բանվորական ձեռներ և, վոր ամենագլխավորն է, չափազանց անբավարար արդյունքներ ե տալիս, վորովհետև ցախավելներով մորեխներին սավանի վրա քշելու ժամանակ, նրանց զգալի մասը, նախքան սավանին հասնելը ցատկոտում, փախչում են այս ու այն կողմը, վորով կարիք ե լինում պայքարը նորից կրկնելու:

Նկատի ունենալով մեզ մոտ կիրառվող պայքարի վերոհիշյալ ձևի տված անբավարար արդյունքները, Բույսերի Պաշտպանության Կայանի կողմից 1934 թվին առաջարկվել է վորպես պայքարի միջոց, մորեխի թրթուրներին հավաքելու համար, ոգտագործել կտավից (բյազ) պատրաստված միջատներ վորսալու գործիքներ (սաչոկներ): 1934 թվին Ապարանի, Ախոռայի և մասամբ Աշտարակի ու Կոտայքի շրջաններում գործադրվել է մոտավորապես նման 2000 գործիք, սաչոկներ: Միջատ վորսալու սաչոկների միջոցով պայքարելն ավելի բավարար արդյունքներ ե տա-

լիս, և ամենի քիչ բանվորական ձեռներ եւ պահանջում, քան ցախավեղների և սավանների միջոցով կատարածը: Ապարանի և Ախտայի շրջաններում 1934 թ. յեղակի դեպքեր չեն յեղել, յերբ որվա ընթացքում ամեն մի կոլխոզնիկ հավաքել և մինչև 10 կիլոգրամ խտալական մորեխի 1-ին և 2-րդ հասակի թրթուր և 20—30 կիլոգրամ ծառահասակ թրթուր. յեթե հիշենք, վոր ամեն մի կիլոգրամ մորեխն իր մեջ պարունակում եւ տասնյակ հազարավոր 1-ին և 2-րդ հասակի թրթուր, ապա պարզ կլինի մեզ համար պայքարի այս ձևի տված արդյունքները: Համեմատած պայքարի քիմիական ձևերի և հատկապես թունավորված գրավչանյութերի հետ, սաչոկները դարձյալ ցանկալի արդյունք չեն տալիս և պահանջում են մեծ քանակությամբ բանվորական ձեռներ:

Այդ իսկ պատճառով խտալական մորեխի դեմ պայքարելու համար վորպես առաջատար մեթոդ պետք եւ ընդունել քիմիական մեթոդը:

Մեխանիկական պայքարի միջոցներից՝ ցոխավեղներով ու սավաններով մղած պայքարը չափազանց հետամնաց, սրբամիտիվ միջոց եւ, վորը բացի հսկայական թվով բանվորական ձեռներ պահանջելուց, տալիս եւ միանգամայն անբավարար արդյունք. պայքարի այդ միջոցը պետք եւ

գործադրութիւննից հանել. իսկ ինչ վերաբերում
եւ սաշտկների միջոցով յեղած պայքարին, ապա
այն պետք եւ լայն կերպով գործադրել միմիայն
այն գեպքում, յերբ զանազան պատճառներով
հնարավոր չե քիմիական պայքար կազմակերպել
(թույններ կամ գրավչանյութեր չլինելու դեպքում
և այլն), և յերբ տնտեսութեան մեջ կան մեծ
քանակութեամբ ազատ բանվորական ձեռներ:
Մեխանիկական ձևով պայքարելու ժամանակ հա-
վաքոված մորեխը կարելի յե ոգտագործել տնային
թուշուններին կերակրելու համար:

գ) Պայտաքի ագրոսիսնիկական կանխող միջոցները

Միմիայն պայքարի քիմիական և մեխանիկա-
կան միջոցներով հնարավոր չե մորեխը վերջ-
նականապէս վոչնչացնել: Նույնիսկ ամենահաջող
քիմիական պայքարի դեպքում առնվազն 2—3 %
կենդանի մորեխ եւ մնում: Մորեխի համեմատա-
բար բարձր ձուարտագրուականութեան (մեծ քա-
նակութեամբ ձու ածելու) հետեանքով կենդանի
մնացած այդ չափազանց չնչին քանակութեամբ
յեղող մորեխները, իրենց զարգացման համար
նպաստավոր պայմաններ գտնելու դեպքում, շատ
կարճ ժամանակամիջոցում, 2—3 տարվա ընթաց-
քում, իսկ յերբեմն նույնիսկ ավելի շուտ, այնքան
են բազմանում, վոր նորից կարիք եւ լինում մեծ

տարածությունների վրա նրանց ղեմ պայքար-
մղելու Այդ պատճառով պոռպատնտեության ամե-
նախտանդալոր վնասատուն — մորեխը վերաց-
նելու մասին կուսակցության և կառավարության
կողմից առաջադրված խնդիրը զրական կերպով
լուծելու համար, անհրաժեշտ և նաև հատուկ
ուշադրություն դարձնել ազրոտեխնիկական-նա-
խադդուշական միջոցառումների վրա: Այդ միջոցա-
ռումների նպատակն և գոնազան ազրոճեռնար-
կումների միջոցով ստեղծել մորեխի մասսա-
յական բազմացման համար միանգամայն անբա-
րենսպատու պայմաններ:

Հայանի յե, վոր վնասատու մորեխների ամեն
տեսակն իր զարգացման համար ընտրում և հո-
ղային-կլիմայական լավ պայմաններ: Այսպես,
որինակ՝ իտալական մորեխն իր ձվադրման հա-
մար սպասադսրծում և վոչ թե պատահական բու-
սականությամբ ծածկված, խոնավություն, ջեր-
մություն և այլ հատկություններ ունեցող հողեր,
այլ նա այդ նպատակի համար ընտրում և այն-
պիսի հողակտորներ, վորոնք լիովին կբավարա-
րեն նրա պահանջները: Նկատված և, վոր նույ-
նիսկ միևնույն մորեխը տարբեր պայմաններում
իր զարգացման համար տարբեր հողային կլիմա-
յական պայմաններ և ընտրում, վորի համար ել

կարիք ե լինում ուսումնասիրել նրան իր բազմացման բոլոր հիմնական ոջախներում:

Մեզ մոտ պայքարի ազրոտեխնիկական նախադգուշական միջոցների վրա միայն վերջին ժամանակներս են սկսել հատուկ ուշադրություն դարձնել, վորովհետև մեր գյուղատնտեսության սոցիալիստական վերակառուցման, կուլեկտիվ ու խորհրդային տնտեսությունների և մեքենատրակտորային կայանների կազմակերպումով արդեն ստեղծվել են այն բոլոր նախադրյալները, վորոնք հնարավորություն են տալիս կիրառելու ազրոտեխնիկական միջոցառումների կոմպլեքսը (միջնակների վերացումը, խոպան հողերի մշակումը ցանքաշրջանառության կիրառումը և այլն):

Խորհրդային Միության մեջ մորեխով ուժեղ վարակված մի շարք շրջաններում (Միջին Ասիա, Հյուսիսային Կովկաս և այլն) տափական, Մարոկկոյի և մասամբ իտալական մորեխի դեմ արդեն սկսել են կիրառել պայքարի ազրոտեխնիկական միջոցառումների կոմպլեքսը: Սակայն, նախքան այդ, անհրաժեշտ ե բազմակողմանի նախապատրաստական աշխատանքներ կատարել, վորոնց հիմնական նպատակը պետք ե լինի. 1) պարզել և հայտաբերել այն բոլոր վայրերը, վորոնք տվյալ շրջանի հողային-կլիմայական պայմաններում հանդիսանում են այս կամ այն մո-

բեխի բաղմացման ոջախ. 2) պարզել, թե ավյալ շրջանի պայմաններում ագրոտեխնիկական ինչպիսի միջոցառումների կարելի չե ձեռնարկել՝ մոբեխի բաղմացման ոջախները վնասալից ելու համար:

Մեզ մոտ, Հայաստանում, իտալական մորեխի նկատմամբ գեոևս վերոնիշյալ նախապատրաստական աշխատանքները չեն կատարված, վերի պատճառով ել մեզ մոտ պայքարի ագրոտեխնիկական միջոցառումներ չեն կիրառվում: Հայաստանի Բույսերի Պաշտպանության գիտահետազոտական կայանը 1935 թ. սկսած, բացի թույսների, գրավչանյութերի և մորեխի բիոլոգիայի հետազոտումնաախրություններից, գրադվելու չեն ստե ագրոտեխնիկական պայքարի նախապատրաստական վերոնիշյալ աշխատանքներով:

ՍՈՐԵԽԻ ԴԵՍ ՊԱՅՔՍՐԵԼՈՒ ԺԱՄԿԵՏՆԵՐԸ

Հայաստանում իտալական մորեխի դեմ քիմիական պայքարն տնցյալ տարիներին, և մասնախորապես 1934 թվականին, անբավարար արդյունքներ տալու գլխավոր պատճառներից մեկն ել այն ե, վոր մեզ մոտ աշխատանքներն սկսվել են չափազանց ուշ, այն ժամանակ, յերբ այդ աշխատանքները պետք ե ավարտված լինեյին:

Խորհրդային Միության բաղմաթիվ շրջաններ-

ըստ կատարված ուսումնասիրությունները, բաղ-
մամյա փորձերը ցույց են տվել, Վոր մորեխի դեմ
մղվող պայքարը պետք է սկսել մորեխի 1-ին
հասակից սկսած, տվյալ վայրում մորեխի հիմնական
մասը ձվապարկերից դուրս գալուց անմիջապես
հետո և այդ աշխատանքն ավարտել 3-րդ հասա-
կում: Այս ժամանակամիջոցը համարվում է ամե-
նալավագույնը հետևյալ պատճառներով.

1. Խոտլական մորեխի թրթուրների մեծաց-
ման հետ զուգընթաց մեծանում է նաև նրանց
տեղաշարժեր կատարելու կարողությունը, Վորը
հատկապես մեծ չափերի յե հասնում թրթուրնե-
րի 4-րդ հասակում և նրանից հետո:

2. Մորեխի թրթուրների մեծանալու և նը-
րանց շարժունակության ուժեղացման հետևան-
քով վարակված տարածությունն արագ աեմպե-
րով մեծանում է: Մորեխի դեմ պայքարելու աշ-
խատանքներն իր ժամանակին չկազմակերպելու
դեպքում պահանջվում է մեծ քանակությամբ
լրացուցիչ թունավոր նյութ և բանվորական
ձեռքերի ավելորդ վատնում և կատարվում:

3. 1934 թ. Ապրաբանում կատարած դիտո-
ղությունները ցույց տվին, Վոր խոտլական
մորեխի թրթուրները 4-րդ հասակից սկսած ըն-
դունակ են մեծ խմբերով խոշոր տեղափոխու-
թյուններ կատարել, մի դաշտից մյուսը տեղա-

փոխվել: Այս հանգամանքն այն բացասական ար-
դյունքն է տալիս, վոր մորելիսն անցնելով հարեվան
չվարակված դաշտերը, կարող է մեծ վնասներ
պատճառել նրանց:

Մեզ մոտ մորելիսի դեմ պայքարելու աշխա-
տանքները միշտ ուշ են սկսվել գոյություն ու-
նեցող այն սխալ կարծիքի պատճառով, վոր իբր
թե մորելիսի թրթուրներն առաջին հասակում
թունավոր գրավչանյութ չեն սւտում, նրանից
խուսավում են:

1935 թվից մեզ մոտ խտալական մորելիսի
դեմ պայքարելու աշխատանքները պետք է սկսել
և ավարտել անպայման վերոհիշյալ ժամկետներին,
հակառակ դեպքում քիմիական ձևով պայ-
քարելու դործը դարձյալ բավարար արդյունք չի տա:

ՄՈՐԵԼԻ ՊԵՄ ՊԱՅԺԱՐԵԼՈՒ ՆԱԽԱՊԱՏՐԱՍՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԸ

Ինչպես տեսանք, մորելիսի դեմ պայքարելու
ժամանակամիջոցը բավական կարճ է և պահանջ-
վում է 3-րդ հասակում ավարտել այդ աշխա-
տանքները: Այդ կարճ ժամանակամիջոցը ու-
ցիւննալ սպառազործելու և առավելագույն արդյունք-
ների հասնելու համար չափազանց կարևոր նշա-
նակություն ունի այդ ուղղությամբ տարվող
նախապատրաստական աշխատանքը—թույնների

և գրավչանյութերի ժամանակին տեղ հասցնելը և այլն: Նախապատրաստական աշխատանքների ամենակարևոր խնդիրներից մեկը, դա վարակված տարածությունների մասին ճիշտ տեղեկություններ ստանալն է: Հաջորդ տարվա աշխատանքների ուղեբառով պլանը ճիշտ կազմելու համար անհրաժեշտ է նախ և առաջ պարզել, թե ըստ գյուղերի, սառնանների յուրաքանչյուր վարչական շրջանում քանի՞ հեկտար վարակված տարածություն կա, ձվապարկերի խտությունը վնդան է և այլն: Դրա համար մորեխի ձվադրման ժամանակ հաշվի յե՛ն առնվում բոլոր այն տարածությունները, վորտեղ նկատվում են ձվադրող մորեխների կուտակում: Մորեխի ձվադրումից և նրանց սատկելուց հետո առաջին հետազոտության ավյալները ճշտելու, ինչպես և ձվապարկերի խտությունը մեկ միավոր տարածության (մակերեսի) վրա պարզելու համար, կատարվում է 2-րդ հաշվառումը, վորի ժամանակ հողում փոսեր են փորվում, հաշվի յե՛ առնվում ամեն մի փոսի մեջ գտնված ձվապարկերի քանակը և այլն*):

*) Մորեխի ձմեռող պաշտրի հետազոտության համար գոյություն ունի մանրամասն հրահանգ, դրա համար ել այստեղ մանրամասն կանգ չենք առնում:

Այս յերկու հետազոտութիւնների տվյալներին համաձայն պետք և կադմել մյուս տարվա աշխատանքների մանրամասն ոպերատիվ պլանը, փորտեղ պետք և հաշվի առնված լինի, թե փոքրան գրավչանյութ, թունավոր նյութեր, սոյլեր, բանփորական ձեռքեր և այլ միջոցներ ևս հարկավոր, փորպետի իր ժամանակին մթերվին անհրաժեշտ նյութեր և, նախքան այդ աշխատանքներն սկսելը, ուղարկվին տեղերը: Հաճախ ձմռան և վնդ դարնան անբարենպաստ կլիմայական պայմանների, անկային հիվանդութիւնների, պարսպիտ միջատների և այլ կենդանիների կողմից մեծ տարածութիւնների վրա փոհնչացվում են ժորելաների ձվապարկերը. դարնանը նրանց փնտիր պարզելու և պայքարի ոպերատիվ պլանում անհրաժեշտ ճշտութիւնը կատարելու համար կատարվում և, այսպես կոչված, ստուգող հետազոտութիւն: Այս հետազոտութիւնը կատարվում և փոչ թե ձվապարկերով վարակված բոլոր գյուղերի բոլոր ստանաներում, այլ կատարվում և բնորոշի, յուրաքանչյուր շրջանի միքանի կետում և ստացված տվյալներն ընդհանրացվում մյուս չստուգված տարածութիւնների նկատմամբ: Միաժամանակ, նախքան պայքարի աշխատանքներն սկսելը, անհրաժեշտ և կարճատև կուրսերի միջոցով մորելիի դեմ պայքարելու գծով

կոլտնտեսականներին և աշխատավոր մենատնտեսներին մասնաշաղկապ կադրեր պատրաստել, կարգի բերել և ստուգել գործադրվող ամբողջ ինվենտարը (թունավոր հեղուկ պատրաստելու ամանները, կշեռքները և այլն):

Աշխատանքներն իր ժամանակին սկսելու և ավարտելու համար, մորեխի դուրս գալու հավանական ժամկետին մի քանի ուր առաջ, պետք ե վարակված սառնանքներում կազմակերպել ամենօրյա դիտողություններ և թրթուրների դուրս գալու մասին անմիջապես հայտնել մորեխի դեմ պայքարող գյուղական և շրջանային շտաբներին:

ԹՈՒՆԱՎՈՐ ՆՅՈՒԹԵՐԻ ՀԵՏ ՎՍՐՎԵԼՈՒ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ

Մորեխի դեմ գործադրվող բոլոր թույները միաժամանակ ուժեղ թույներ են նաև մարդկանց, և տնային կենդանիների համար: Դժբախտաբար, մորեխի դեմ պայքարի աշխատանքների մասնակցողներին շատերը թույների հետ վարվել չգիտեն, վորի հետևանքով հաճախ տեղի յեն ունենում տնային կենդանիների, իսկ յերբեմն նաև մարդկանց թունավորման դեպքեր: Դրա համար ել համարյա մեր բոլոր կոլտնտեսություններում թույներ պահելու համար պետք ե հատկացնել հատուկ պահեստներ, վորը մինչև այժմ չի կատարվում:

աշխատանքից հետո փոսը նորից պետք է հողով
լցնել:

4. Գրավչանյութեր չաղ տրված կամ փոշո-
տած դաշտերում, առնվազն 15—20 որ, վոչ մի
անատուն չպետք է արածեցնել: Թունավորված
դաշտերի տեղերի մասին պետք է գրավոր և
բանավոր հայտարարվի դյուղի ամբողջ ազգա-
բնակչությանը:

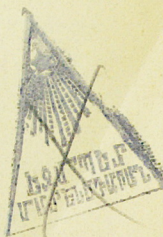
5. Աշխատանքներն ավարտելուց անմիջապես
հետո պետք է մաքուր լվանալ գործադրված բոլոր
գործիքները և պարագաները:

6. Աշխատանքները վերջացնելուց հետո սա-
պոնով պետք է լավ լվացվել:

Թունավորման բոլոր դեպքերում անհրաժեշտ
է, առանց ուշացնելու, դիմել բժշկի ոգնության:

ԲՈՎԱՆԻՄԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

	Եջ
1. Մորեխի հասցրած ֆնասը	3
2. Իտալական մորեխի բխողության	8
3. Պայքարի միջոցները	18
ա) պայքարի քիմիական միջոցները	18
բ) » մեխանիկական » 	31
գ) » ազդեցությանիկական /անխող մի- ջոցները	34
4. Մորեխի դեմ պայքարելու ժամկետները	37
5. Մորեխի դեմ պայքարելու նախապատրաստա- կան աշխատանքները	39
6. Թունավոր նյութերի հետ վարվելու կանոնները	42

Վահագն՝ Ար. Գրիգորյան

Սրբազորիչ՝ Խ. Այվազյան

Գլավիտի լիազոր № 100

Հրատ. № 221

Տիրուժ 3060

Գատվեր № 343

Հանձնվել է արտադրության 1935 թ. մայիսի 10-ին

Յանտրադրված է արտադրելու 1935 թ. հունիսի 9-ին

Գյուղհրատի տպարան, Յերևան, Նալբանդյան № 11

ԳԱՆ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0044673

50 кнш.

[154]

A $\frac{7}{8030}$

Г. АЗАРЯН
ИТАЛЬЯНСКАЯ САРАНЧА
в Армении
и меры борьбы с ней

СЕЛЬХОЗГИЗ

1 9 3 5

ЭРИВАНЬ